

ІНВЕСТУВАННЯ В ОСНОВНІ ЗАСОБИ ВИРОБНИЦТВА: СТАН ТА ПРОБЛЕМИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

С.В. Стахурська

Постановка проблеми. На сучасному етапі основним стратегічним напрямком розвитку для промислових підприємств є виробництво інноваційної конкурентоспроможної продукції із застосуванням інноваційних технологій та техніки, що вимагатиме значних обсягів техніко-технологічного відтворення та інвестування. Дослідження інвестиційних можливостей з метою інтенсифікації процесів відтворення основних засобів зводиться до з'ясування ємності джерел та напрямів інвестування. Дотримуючись класифікаційного поділу джерел інвестування на власні (внутрішні і залучені) та запозичені, зазначимо, що найбільш економічно виправданим, у тому числі найменш ризиковим, є використання внутрішніх джерел [1, 2]. Разом з тим у більшості підприємств можливості внутрішнього інвестиційного фінансування досить обмежені. Особливо актуальним є інвестування процесів відтворення основних засобів для харчової промисловості, яка є однією з найбільших і стабільно бюджетоутворюючих та визначає рівень економічної безпеки держави, а саме – продовольчої.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інвестування в основні засоби виробництва, зокрема у відтворювальні процеси, згідно аналізу останніх досліджень та публікацій пов'язане із наступними проблемами: недостатність інноваційного спрямування в інвестуванні основних засобів [3], обмеженість власних інвестиційних коштів підприємств [4], невідповідність амортизаційної політики процесам відтворення основних засобів [5, 6], необхідність державного регулювання інвестування процесів відтворення та розвитку [7], залучення іноземних інвестицій.

Постановка завдання. З викладеного вище випливає потреба дослідити стан та виявити проблеми інвестування основних засобів виробництва на підп-

приємствах харчової промисловості.

Результати. Інвестиції в основний капітал в структурі капітальних інвестицій в Україні за 2002 – 2006 рр. коливаються в межах $79,8 \div 85,2\%$, у тому числі на капітальне будівництво: $44,7 \div 48,0\%$, на придбання машин та обладнання: $35,1 \div 38,2\%$ [9, с.196]. Загальна динаміка інвестицій в основний капітал засвідчує їх майже щорічно нестабільне зростання, але порівняно з 1990р. вони становлять не більше $67,6\%$.

Потенційні можливості щодо вкладання коштів в основний капітал значно вищі від тих, які використовуються: порівняння в структурі валового внутрішнього продукту валового прибутку (доходна частина ВВП) і валового нагромадження основного капіталу (витратна частина ВВП) свідчить, що за 2000 – 2006 рр. розрив між ними становив $1,5 \div 2,3$ рази. І хоча в останні роки розрив поступово зменшується, є явний резерв щодо збільшення валового нагромадження основного капіталу.

Дослідження динаміки технологічної структури інвестицій в основний капітал вказує на поступове (хоча незначне) переважання частки обладнання, інструментів та інвентарю порівняно з будівельними і монтажними роботами, що є позитивним і свідчить про можливість техніко-технологічного оновлення. Це підтверджується і динамікою відтворюваної структури інвестицій в основний капітал, зокрема в промисловості, у тому числі в обробній промисловості, де частка інвестицій на технічне переоснащення і реконструкцію діючих підприємств, будівель і споруд ($74,9 \div 82,0\%$) значно перевищує частку інвестицій на нове будівництво ($17,6 \div 23,5\%$) та підтримання виробничих потужностей ($0,4 \div 1,7\%$). Структура інвестицій в основний капітал в Україні за видами основних засобів характеризується невисокою часткою інвестицій в машини, обладнання, інструмент, інвентар в загальному обсязі інвестицій: $37,4 \div 39,9\%$. Співвідношення інвестицій в транспортні засоби до інвестицій в машини, обладнання, інструмент, інвентар в середньому становить $1 : 5$. Таке спрямування інвестицій очевидно не є позитивним для економіки з урахуванням необхідності інноваційного технологічного та технічного оновлення.

Індекси інвестицій в основний капітал як всього по промисловості, так і по переробній промисловості, і по харчовій промисловості характеризуються щорічним, але не стабільним зростанням. Аналіз структури інвестицій в основний капітал за видами промислової діяльності вказує на поступове переважання інвестицій в переробну промисловість (в 2006 р. – 67,2%). Частка інвестицій в основний капітал по харчовій промисловості (16,0 ÷ 20,8%) не є стабільно зростаючою, але її можна вважати відносно вагомою. За видами економічної діяльності на підприємствах харчової промисловості інвестиції в основний капітал структурно характеризуються наступним: найбільша частка інвестицій в основний капітал припадає на підприємства з виробництва напоїв (24,4 ÷ 35,3% за 2004 – 2006 рр.), на другій позиції – підприємства з виробництва інших харчових продуктів (19,0 ÷ 20,0%), на третій – підприємства з виробництва молочної продукції (10,3 ÷ 12,8%). Технологічна структура інвестицій в основний капітал на підприємствах харчової промисловості характеризується значно нижчою часткою витрат на будівельні і монтажні роботи (24,9 ÷ 26,6%) ніж загалом по Україні, що вказує на переважання в галузі техніко-технологічного оновлення за рахунок обладнання, інструментів, інвентарю.

Негативним для забезпечення загальних процесів відтворення основних засобів є незначна і в останні роки нестабільна частка інвестицій в основний капітал в машинобудуванні: 6,4 ÷ 8,3% за 2001 – 2006 рр.

На фоні загальної позитивної динаміки інвестування в основні засоби по харчовій промисловості одночасно спостерігаються в ряді випадків проблеми розвитку підприємств по окремих видах промислової діяльності. Зокрема, ряд виробництв практично не розширює виробничі потужності, це стосується, в першу чергу, виробництва цукру-піску з буряку, плодово-овочевих консервів, продукції з незбираного молока. Тобто паралельно з наявним інтенсивним відтворенням (оновленням) основних засобів на ряді підприємств харчової промисловості не забезпечується екстенсивне їх відтворення в окремих виробництвах.

Аналіз структури джерел фінансування інвестицій в основний капітал засвідчує стабільно високу основну частку власних коштів підприємств та органі-

зацій (57,4 ÷ 75,2%). При цьому частка амортизаційних відрахувань у власних коштах становила в 2004 р. – 12,0% (5610,2 млн. грн.), в 2005 р. – 14,1% (7518,5 млн. грн.), в 2006 р. – 17,2% (12433,95 млн. грн.) [10, с. 9, 10; 11, с.10]. Загально відомо, що основну частку власних коштів складають чистий прибуток та амортизаційні відрахування. На нинішньому етапі розвитку можливості самофінансування за рахунок чистого прибутку незначні. Як серед промислових підприємств, так і серед підприємств харчової промисловості та машинобудування – значна частка збиткових підприємств: 34,7 ÷ 45,6%. Хоча поступово намічається тенденція до підвищення прибутковості, очевидним є те, що при рівні рентабельності 0,8 ÷ 3,1% середньостатистичне підприємство не в змозі забезпечити своє техніко-технологічне оновлення за рахунок власних коштів.

Підприємства, як правило, максимально використовують можливості самофінансування. Враховуючи невисокий рівень прибутковості більшості харчових підприємств, часто основним джерелом власних фінансових ресурсів є амортизаційні відрахування (це стабільна складова, хоча мало достатня). Проблема в тому, що на сьогодні вони не здатні забезпечити навіть просте відтворення основних засобів. Це пояснюється наступним: зростаюча вартість нового обладнання, прискорення процесу морального старіння, недосконалі норми та методи амортизаційних відрахувань. Дослідження можливостей самофінансування підприємств за рахунок амортизаційних відрахувань дозволило виявити ще ряд проблем. Згідно здійснених розрахунків суми амортизаційних відрахувань лише по промислових підприємствах за 2004 – 2006 рр. (18737,7 ÷ 24668,7 млн. грн.) явно переважають офіційні статистичні дані щодо розміру амортизаційних відрахувань, використаних на інвестиції в основний капітал загалом по Україні: в 2004 р. – 5610,2 млн. грн., в 2005 р. – 7518,5 млн. грн. , в 2006 р. – 12433,95 млн. грн. [10, с. 9-10; 11, с.10]. Отже, підприємства не використовують потенціал амортизаційних відрахувань для інвестування в основні засоби і відбувається це з наступних причин: більшість підприємств мають загальні проблеми в самофінансуванні, у тому числі оборотних активів, а не лише основних засобів, а високі ставки проценту за короткострокові кредити роблять не-

вигідними останні для фінансування оборотних активів. Звідси випливає, що підприємства змушені забезпечувати загальні потреби у фінансових коштах за рахунок амортизаційних відрахувань, які на сьогодні згідно діючого законодавства не передбачено обов'язково накопичувати в амортизаційному фонді. В результаті потенціал самофінансування процесів відтворення основних засобів значно зменшений за рахунок нецільового використання амортизаційних відрахувань. Амортизаційні відрахування на підприємствах харчової промисловості, що досліджувались, не завжди повністю використовуються за цільовим призначенням. Більшість підприємств згідно звітності не спрямовували нараховані амортизаційні відрахування на поповнення необоротних активів взагалі або використовували їх неповністю (25,6 ÷ 30%). Цільове використання амортизаційних відрахувань переважно на придбання (виготовлення) та поліпшення основних засобів характерне для підприємств-лідерів галузі (78,6 ÷ 100,0%). Крім того, підприємства практично не використовують у фінансових технологіях нематеріальні активи та їх амортизацію. Згідно діючого законодавства амортизуються як основні засоби, так і нематеріальні активи, але частка останніх досить незначна. Частка амортизації нематеріальних активів на підприємствах, що досліджувались, не перевищує як правило 10%, найвищі значення мають підприємства, які реєструють свої торгові марки, володіють новими технологіями, виробляють нові продукти. Активніше використання нематеріальних активів могло б дозволити збільшувати загальні суми коштів амортизаційних відрахувань.

Поступово зростає частка кредитів банків та інших позик (з 1,7% в 2000р. до 15,5% в 2006 р.), хоча не можна вважати її достатньою для потреб інвестування в основний капітал. Частка кредитів іноземних банків в загальному обсязі кредитів банків та інших позик становила в 2003 р. – 18,5%, в 2004р. – 11,7%, в 2005 р. – 31,5%, в 2006 р. – 19,7% [11, с.11; 10, с. 9, 10]. Фінансування інвестицій в основний капітал за рахунок коштів державного бюджету стабільно не високе і в середньому за 2000 – 2006 рр. його частка становить 6,3%. Якщо цю частку порівняти із часткою інвестицій в основний капітал за державною формою власності, а саме 18,5 ÷ 28,4%, то можна зробити висновок, що усі ці кошти

держбюджету не покривали б навіть потреб підприємств державного сектору. На підприємствах харчової промисловості частка інвестицій в основний капітал за рахунок державного бюджету досить незначна: $0,1 \div 0,2\%$ до загального обсягу інвестицій в основний капітал за даним видом економічної діяльності, у тому числі дещо вищі значення характерні для виробництва рибних продуктів, м'яса та м'ясних продуктів, молочних продуктів.

Аналіз структури капітальних інвестицій на підприємствах харчової промисловості, що досліджувались, вказує на переважаючу частку капітальних інвестицій на придбання (виготовлення) основних засобів. Динаміка темпів росту капітальних інвестицій загалом, у тому числі капітальних інвестицій на придбання (виготовлення) основних засобів не має певної тенденції, періодично капітальні вкладення здійснюються у значних обсягах. Такий стан справ не є негативним, а навпаки, він підтверджує, що вкладання інвестицій в основні засоби має носити періодичний характер. Тривалість таких періодів, а також розмір вкладень визначаються стратегічними намірами підприємства, які, в свою чергу, досить часто обумовлюються станом галузевої конкуренції на ринку, розвитком інновацій, зокрема технологічних, в галузі тощо. Крім того, є обмежуючий фактор, а саме – розміри наявних інвестиційних коштів.

Підприємства в залежності від конкретної ситуації на ринку з метою забезпечення своєї конкурентоспроможності можуть здійснювати інвестування в процеси відтворення основних засобів за трьома основними варіантами: просте відтворення, розширене відтворення та, як варіант останнього, докорінна перебудова техніко-технологічної бази. Ознакою інвестування у розширене відтворення є наявність "чистих" інвестицій, що проявляється у прирості активів. Практично жодне з підприємств, що досліджувались, не має щорічного "чистого" інвестування в активи. При наявності загального приросту активів досить часто відсутнє "чисте" інвестування в основні засоби і навіть відбувається його зменшення, тобто процес інвестування в ряді випадків не забезпечує простого відтворення основних засобів. Але майже стабільно відбувається зростання оборотних активів. Частка їх приросту до приросту активів досить висока, вона

становить від 18,6% до 184,2%. Тобто в ряді випадків загальний приріст активів забезпечується значним приростом оборотних активів при зниженні вартості основних засобів. Звідси можна зробити висновок: фінансування оборотних активів відбувається у тому числі і за рахунок інвестиційних коштів, що мали б спрямовуватись в основні засоби.

При дослідженні структури інвестиційних коштів підприємств за даними форми №1 "Баланс" було виділено кошти, що фактично використовуються для інвестування активів: запозичений капітал для інвестування активів (третій та четвертий розділи пасиву балансу), а також потенційні інвестиційні кошти, які можуть бути використані для потреб інвестування: нерозподілений прибуток та резервний капітал (як тимчасовий ресурс). Відповідно до отриманих результатів можна зробити такі висновки: інвестування активів здійснюється переважно за рахунок внутрішнього запозичення (власні кошти) з використанням фінансових технологій, оскільки частка кредитів банків в загальній сумі можливих інвестиційних коштів незначна: вона не перевищувала за 2000 – 2006 рр. 33,8%. Частка нерозподіленого прибутку в загальній сумі можливих інвестиційних коштів невисока. В структурі запозиченого капіталу кредити банків займають відносно невелику частку, причому переважно використовуються короткострокові кредити. Фінансові інвестиції, як можливість додаткового поповнення власних фінансових ресурсів, підприємства практично не використовують. Щодо залучення джерел інвестування (додатковий пайовий капітал, додаткова емісія акцій) на підприємствах, що досліджувались, відомості відсутні. Але зазначимо, що при додатковій емісії акцій позитивним моментом є те, що згідно діючого законодавства вона не обмежується ні за розміром, ні за періодичністю. Хоча тут потрібно враховувати, що при цьому збільшується статутний фонд і це автоматично призведе до зростання відрахувань в резервний фонд, а, отже, до зменшення суми можливого використання чистого прибутку на інші цілі, у тому числі на відтворення основних засобів. Запозичення інвестиційних коштів підприємствами, що досліджувались, здійснюється, як правило, лише у формі

кредиту, про що йшлося раніше. Емісія облігацій ними не використовується, а така форма запозичення, як лізинг, обмежена наявністю лізингодавців.

Висновки. Інвестиції в основний капітал в харчовій промисловості характеризуються загалом щорічним, але нестабільним зростанням. Частка інвестицій в основний капітал на підприємствах харчової промисловості є досить вагомою: 16,0 ÷ 20,8% від інвестицій в промисловість. Структура джерел фінансування інвестицій в основний капітал засвідчує стабільно високу частку власних коштів підприємств та організацій (57,4 ÷ 75,2%). При цьому частка амортизаційних відрахувань у власних коштах є невисокою: 12,0 ÷ 17,2%. Характерне поступове зростання частки кредитів банків та інших позик, у тому числі кредитів іноземних банків. Низький рівень прибутковості більшості підприємств вказує на обмежені можливості самофінансування. Підприємства не використовують весь потенціал амортизаційних відрахувань для відтворення основних засобів. При наявності загального приросту активів підприємств часто відсутнє "чисте" інвестування в основні засоби, але майже стабільно відбувається зростання оборотних активів, тобто інвестується не розвиток підприємства, а зростання обсягів його виробництва при існуючому техніко-технологічному потенціалі.

Література.

1. Бланк И.А. Инвестиционный менеджмент: Учебный курс. – 2-е изд., перераб. и доп. – К.: Эльга, Ника – Центр, 2006. – 552 с. – Библиогр.: с. 546 – 550.
2. Майорова Т.В. Інвестиційна діяльність: Навч. посіб. – К.: ЦУЛ, 2003. – 376 с.
3. Інвестування української економіки / А.І. Сухоруков, С.І. Пирожков, Г.Г. Шестопапов та ін.; А.І. Сухоруков (відп. ред.); Рада національної безпеки. – К., 2005. – 440 с.: рис., табл. – Бібліогр.: с. 89 – 92; с. 136 – 139; с. 183 – 184; с. 268 – 270; с. 334; с. 394 – 395; с. 439.
4. Ландик В. Внутрішні джерела фінансування інвестиційної діяльності підприємства // Економіка України. – 2001. – № 12. – С. 19 – 23.

5. Круш П.В., Подвігіна В.І., Клименко О.В. Капітал та основні засоби підприємства: Навч. посіб. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 168 с.
6. Орлов П., Орлов С. Удосконалення державної амортизаційної політики // Економіка України. – 2003. – № 2. – С. 32 – 36.
7. Економічний розвиток і державна політика: Навч. посіб. / Ю. Бажал, О. Кілієвич, О. Мертенс та ін.; За заг. ред. Ю.Єханурова, І. Розпутенка. – К.: Вид-во ЦАДУ, 2001. – 480 с.
8. Чемодуров О. Зовнішні джерела фінансування модернізації українських підприємств // Економіка України. – 2005. – № 9. – С. 54 – 61.
9. Статистичний щорічник України за 2006 рік / За ред. О.Г. Осауленка. – К.: Видавництво "Консультант", 2007. – 551 с.
10. Капітальні інвестиції в Україні за 2005 рік. Статистичний бюлетень. – К.: Держкомстат, 2006. – 49 с.
11. Капітальні інвестиції в Україні за 2006 рік. Статистичний бюлетень. – К.: Держкомстат, 2007. – 61 с.